

COORDONATE ALE REFORMEI ISTORIOGRAFIEI ROMÂNEȘTI POSTCOMUNISTE

Eleonora-Maria POPA*

The Coordinates of Post-Communist Romanian Historiographical Reform

Abstract. *This article is a segment of a doctoral thesis and aims to examine the evolution of Romanian historical writing after 1989 and the contributions of the various historiographical schools in Romania through their founders and the new generation of historians. Although this issue has already been addressed, this study contributes to the conversation through surveying a significant proportion of other works on the topic, following the thread of the main challenges posed by post-communist historiographic reform. Papers by Pompiliu Teodor, Alexandru Zub and Lucian Boia, as well as several intellectuals who formed themselves in the historiography schools founded by them, such as Andi Mihalache, Gabriel Moisa, Florin Müller and Toader Nicoară, have been reviewed.*

Keywords: *historiography, reform, transition, imaginary, elite, post-communism.*

Cuvinte-cheie: *istoriografie, reformă, tranziție, imaginar, elite, postcomunism.*

Imediat după Revoluția din 1989, principalele obiective au fost reforma statală, redresarea economică și integrarea europeană. Politologul și sociologul Vladimir Pasti a identificat două aspecte ale perioadei de tranziție: reforma spre exterior, care presupunea apartenența la structurile politice și economice europene și atlantice, și reforma spre interior, care în 1995 îi părea încă irealizabilă. Și dacă într-o primă etapă a avut loc afirmarea unei elite culturale formate în majoritate din disidenți, aceasta a rămas în plan secundar în urma impunerii graduale a unei elite financiare ai cărei reprezentanți și-au asumat sarcina de tehnocrați ai noului regim¹.

Istoricii s-au lansat într-o amplă critică a comunismului, iar politologii au penalizat eșecul tranziției. Longevitatea regimului comunist a fost justificată exclusiv prin agresivitatea aparatului de propagandă și represiune. Intelectualii și-au asumat apoi, în majoritate, rolul de disident, și astfel, din poziția de oponenți ai regimului comunist, au considerat oportun să se implice în organizarea statului revenit la democrație și pluralism politic, alături de revoluționari, al căror număr a crescut de la an la an, nejustificat. Nu au reușit nici ei, nici liderii sindicali extrem de influenți în acea perioadă, să se constituie în concurenți ai elitei politice.

În paralel cu frământările aferente tranziției, istoricul anilor '90 visa la un mediu intelectual apolitic, cu toate că discursul său era unul anticomunist. Susținerea propriei neutralități era în trend, precum și tentativele de a face

* Doctorandă, Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia, România; e-mail: mariaepopa@gmail.com.

¹ Pasti 1995, p. 172.

abstracție de atmosfera politizată. În acest context, intelectuali cu diverse orientări politice reacționau la guvernarea neocomunistă, aceeași care a amânat legea lustrajului (adoptată după douăzeci și doi de ani) și, implicit, condamnarea crimelor comunismului.

Frederick Kellogg considera că interesul românilor pentru scrisul istoric este oarecum recent și a fost determinat de motivații identitare². După o atentă analiză a scrierilor istorice românești medievale, autorul american și-a îndreptat atenția asupra epocii moderne și a acelei contemporane pentru a realiza o interesantă (și uneori contestată) periodizare a istoriografiei românești. Acesta a identificat o „Vârsta de aur” cuprinsă între anii 1859 și 1918 când a avut loc o adevărată „secularizare” a literaturii istorice românești. Este perioada dominată de nume precum: Constantin Giurescu, Nicolae Iorga, Alexandru Odobescu (unul dintre fondatorii arheologiei românești), Grigore Tocilescu (creator al primei reviste științifice din România), B. P. Hasdeu (primul slavist român) sau A. D. Xenopol (pionier în domeniul filosofiei istoriei). Urmează „Vârsta de argint” (1918-1944) marcată de personalități de talia lui Vasile Pârvan pe care îl apreciază drept cel mai mare arheolog român, Endre Veress, bibliotecar și arhivar, sau Gheorghe Brătianu. Kellogg a considerat-o prolifică datorită facilitării accesului la educație prin intermediul școlilor și bibliotecilor publice al căror număr a crescut semnificativ. O a treia etapă, „Vârsta de mercur” este cea din timpul regimului comunist, un regim a cărui toxicitate este comparabilă cu cea a elementului chimic desemnat ca etichetă³.

Întrebarea este, în cazul în care perioada cuprinsă între 1859 și 1918 este catalogată ca „Vârsta de aur”, cea dintre anii 1918 și 1944 ca „Vârsta de argint” și intervalul regimului comunist drept „Vârsta de mercur”, ce etichetă am putea aplica perioadei de după 1989?

În timpul regimului comunist din România, promotorii ai istoriei istoriografiei ca știință de sine stătătoare, au fost, printre alții, Pompiliu Teodor, Alexandru Zub, Alexandru Duțu și Lucian Boia. Aceștia și-au continuat activitatea și după Revoluție, fiind considerați creatori de școli istoriografice: Pompiliu Teodor, ca inițiator al școlii din Cluj-Napoca, Alexandru Zub al celei din Iași și Alexandru Duțu și Lucian Boia ca fondatori ai școlii bucureștene, prin pionieratul lor în domeniul istoriei mentalităților și al istoriei imaginarului. Ei au fost mentorii următoarei generații de istorici⁴ care și-au desfășurat activitatea și în alte orașe precum Oradea, Târgu Mureș, Sibiu, Alba Iulia și Craiova⁵.

² Kellogg 1996, p. 17-18.

³ *Ibidem*, p. 52-66, 83-88.

⁴ Moisa 2007, p. 77.

⁵ Apartenență propusă de Andi Mihalache, specialist în studiul culturilor istorice.

Ca important centru universitar, Cluj-Napoca oferă un mediu propice derulării demersurilor istoriografice atât pe linie clasică, precum cea cultivată de academicianul Ioan Aurel Pop, cât și pe linia modernă, trasată de Sorin Mitu, Ovidiu Pecican, Doru Radosav, Lucian Nastasă și Toader Nicoară. Ei activează în instituții de învățământ superior sau în institute de cercetare, precum Centrul de Studii Transilvane al Academiei Române, condus de Ioan Aurel Pop, a cărui publicație, *Transylvanian Review*, este unul dintre periodicele din România indexate ISI *Web of Knowledge*⁶, Institutul de Istorie Orală⁷, aflat sub conducerea creatorului de școală, Doru Radosav, sau Institutul de Istorie „George Barițiu” al Academiei Române⁸.

Atunci când dorim însă să abordăm problema originilor școlii clujene trebuie să începem, inevitabil, cu istoriograful de tradiție Pompiliu Teodor. Autor de lucrări de istoriografie românească și universală, acesta, conform aserțiunii lui Keith Hitchins, a abordat mereu problema scrisului istoric dintr-o perspectivă integrată, plasând istoriografia românească în contextul celei central și vest-europene. Mai mult decât atât, el a subliniat faptul că există o distincție clară între istoriografia comunistă, ca reflexie a politicii de partid și istoriografia din timpul perioadei comuniste, rezultat al eforturilor istoricilor profesioniști⁹. Aceștia (Dionisie Pippidi, David Prodan, Henri H. Stahl, Zsigmond Jakó, Alexandru Zub, Șerban Papacostea, Petre Alexandrescu, Octavian Iliescu, Andrei Pippidi, Ștefan Andreescu, Ștefan Sorin Gorovei, George Brătescu) au stabilit, alături de el, potențiale coordonate ale reformei istoriografiei românești în *Manifestul istoricilor liberi din România*, la sfârșitul lunii decembrie a anului 1989. Principalele obiective, așa cum a remarcat istoricul, au fost recuperarea stilului istoriografic din perioada interbelică și racordarea la standardele europene¹⁰, în contextul în care în Occident este reactualizat conceptul de „istorie nouă”¹¹, care presupune o abordare interdisciplinară a fenomenelor istorice.

Profesorul Pompiliu Teodor a apreciat viziunea lui Alexandru Zub, care era similară celei proprii prin abordarea integrată a istoriografiei românești, și a considerat studiile lui Lucian Boia asupra imaginarului, insuficiente din punct de vedere metodologic¹².

Cu toate acestea, analiza mentalităților a avut susținătorii ei prin Toader Nicoară care propunea o lărgire a tehnicilor de investigare, fenomen relansat o dată cu apariția „istoriei noi”, atât de atent cultivată de a treia generație a

⁶ <http://www.centruldestudiiitransilvane.ro>, accesat la 08.02.2017.

⁷ <http://www.istoriaorala.ro>, accesat la 08.02.2017.

⁸ <http://www.history-cluj.ro/index.htm>, accesat la 08.02.2017.

⁹ Teodor 2002, p. 9.

¹⁰ *Ibidem*, p. 278.

¹¹ Teodor 2000, p. 151.

¹² Teodor 2002, p. 269-277.

Școlii Analelor pe continentul european, dar și pe cel american, începând cu mijlocul secolului XX¹³. Istoricul, mergând pe deja popularul principiu al interdisciplinarității, identifică noi instrumente de lucru, teoretizând relația dintre istorie și celelalte științe sociale. Astfel, începând cu anii '70, se remarcă evoluția domeniului istoriei mentalităților colective ca subdomeniu al antropologiei istorice și apoi dezvoltarea „istoriei imaginarului”¹⁴. În ciuda faptului că și în România cele două subdomenii au avut ca reprezentanți fondatori de școală pe Alexandru Duțu și Lucian Boia, Toader Nicoară aprecia, la zece ani de la Revoluție, că preocupările sunt încă insuficiente. Referitor la aceeași problemă, Sorin Mitu considera că cercetările se aflau într-un stadiu promițător. După încă un deceniu, Nicoară concluzionează că o modalitate optimă de aliniere la standarde europene ar fi extinderea ariilor de cercetare (imagologie, imaginar național, noua istorie socială, antropologia istorică, sensibilități și mentalități religioase, thanatologia), precum și studierea istoriografilor britanică, americană, germană sau italiană, după o lungă perioadă în care a predominat studiul celei franceze¹⁵. Aceste obiective au fost parțial atinse de Sorin Mitu¹⁶ și de Lucian Nastasă¹⁷ care au abordat problema apariției imaginarului național în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea, în Transilvania și în Vechiul Regat.

Sorin Mitu, specialist în istoria modernă a Transilvaniei, imagologie comparată și studiul imaginarului social, a urmărit firul formării imaginii de sine a românilor ardeleni până în secolul al XVIII-lea. Aceasta a fost catalogată ca reacție la stimuli externi ostili, pe fondul apariției Iluminismului. Autorul a insistat apoi asupra mitologiei naționale create de romantici, analizând modul în care a avut loc o restructurare a imaginarului politic și social, în contextul în care realitatea a rămas neschimbată¹⁸.

Format în mediul ieșean, la școala lui Ștefan Gorovei și a lui Alexandru Zub, Lucian Nastasă a scris despre elitele intelectuale din secolele XIX-XX. Studiile sale despre imaginarul intelectualității se încadrează în domeniul sociologiei istoriografiei și se referă la aspecte mai puțin discutate, precum mecanisme și tactici de atingere a succesului social și intelectual prin alianțe și strategii matrimoniale¹⁹. Acordând atenție mediului urban, istoricul urmărește evoluția elitelor intelectuale dintr-o perspectivă inedită: cea a relațiilor de tip social, a intrigilor de la catedră, prietenii, rivalități și înrudiri.

Conceptul de elite a suferit o schimbare radicală de sens în timpul

¹³ Nicoară 2002, p. 18-19.

¹⁴ *Ibidem*, p. 71.

¹⁵ Nicoară 2013, p. 140-145.

¹⁶ Mitu 1997; Mitu 1998; Mitu 2000.

¹⁷ Nastasă 1999; Nastasă 2003; Nastasă 2006; Nastasă 2007.

¹⁸ Mitu 1997, p. 10-16.

¹⁹ Nastasă 2003, p. 12-13.

regimului comunist, pentru ca după 1989 să se diversifice. Începând cu această dată elitele culturale concurează cu cele financiare pentru influența politică. Are loc, în acest caz, o nouă politizare a discursului pe alte coordonate decât cea specifică perioadei precedente. În funcție de raportul istorie-politică, Doru Radosav identifică mai multe tipuri de abordări istorice postcomuniste. „Istoria instituționalizată”, care poate fi regăsită de-a lungul tuturor epocilor istorice, se caracterizează printr-un discurs istoriografic subordonat obiectivelor statului. „Istoria secretă” presupune ignorarea voită a unor informații pentru a se obține o imagine denaturată a unor evenimente sau fenomene istorice. „Contraistoria”, sau „istoria reală”, este constituită din acele informații ascunse care devin în timp publice și schimbă percepția inițială asupra unui eveniment. „Istoria de tip etnocentric” și „istoria festivă” presupun și ele o politizare a discursului istoric prin exacerbarea elementului etnic și manipularea aniversărilor istorice, mitizate, pentru a transmite un mesaj politic²⁰.

Aruncând o privire de ansamblu asupra demersurilor istoriografice din primele două decenii de postcomunism, Ioan-Aurel Pop afirma că istoria și auxiliarele ei au avut, în ciuda deformărilor aferente totalitarismului, o evoluție naturală și, după 1989, au continuat să parcurgă etapele specifice, cu mici decalaje față de demersul occidental. Acest lucru a fost posibil în contextul în care și în timpul regimului comunist au continuat să funcționeze direcții sănătoase ale istoriografiei românești²¹.

Istoricul are doar parțial dreptate. Foarte puține inițiative s-au putut eschiva de controlul ideologic. Nu putem pretinde că toți cei care au adoptat principiile comuniste au făcut-o doar din complezență. Cu toate acestea, este oportună propunerea ca mediul istoriografic să se dezvolte pe mai multe direcții, fără a fi limitat la modele apusene sau la propriile modele interbelice. Totuși, celelalte principii promovate, precum considerarea demolării istoriografiei comuniste ca o demolare a trecutului românesc, intră în contradicție cu atitudinile noilor generații de istorici. Ovidiu Pecican, spre exemplu, promovează alternative la discursul oficial sau „încremenit” al istoricilor profesioniști și la tendințele izolaționiste ale acestora, în contextul în care alți colegi se luptau cu limba de lemn în cadrul unui lung proces de reprofesionalizare a istoriei²².

În prima decadă după Revoluție, mediul istoriografic a fost dominat de controversata problemă a reformei sau a lipsei ei. Începând cu a doua decadă, a devenit evident că istoria comunismului nu este scrisă doar de istorici, ci și de intelectuali de diferite formații. În conturarea discursului istoric au început

²⁰ Radosav 1996, p. 52-54.

²¹ Pop 2011, p. 25-42.

²² Pecican 2013, p. 336.

să fie utilizate instrumente moderne de investigare, într-un context interdisciplinar și de către o nouă generație de istorici profesioniști²³.

O altă problemă discutată la nivel istoriografic a fost fragmentarea excesivă a istoriei, ca reminiscență a vechiului regim. În perioada comunistă, cenzura reprezenta o piedică în realizarea sintezelor, istoricii limitându-se la publicarea colecțiilor de documente sau a unor studii restrânse din punct de vedere cronologic, spațial sau tematic, iar după redobândirea libertății de exprimare au renunțat destul de greu la acest obicei. Lipsa solidarității lor a fost considerată o altă piedică în construirea unor lucrări de sinteză. A reprezentat însă un progres reevaluarea unor concepte ca „naționalism”, „identitate” și „frontieră”, ca puncte de interes, nu doar ale istoricilor ci și ale economiștilor, filologilor sau sociologilor. Mai mult decât atât, acestea au fost analizate ca parte integrantă a imaginarului, concept abordat cu o deosebită atenție de reprezentanți ai școlii bucureștene, precum Lucian Boia, Bogdan Murgescu, Mirela Luminița Murgescu sau Constanța Vintilă Ghițulescu. Demersurile științifice sunt concentrate în jurul Universității din București, unde, în cadrul Facultății de Istorie, funcționează Centrul de Istoria Imaginarului fondat de Lucian Boia²⁴, alte două importante centre de studiu fiind Institutul de Istorie „Nicolae Iorga” al Academiei Române²⁵ și Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc²⁶.

Lucian Boia a susținut că discursul postcomunist imediat a fost structurat în funcție de „metodologia uitării”, conform căreia istoricii profesioniști au acordat o mai mare atenție perioadei interbelice decât celei comuniste. Pentru aceștia, credibilitatea documentelor o devansa pe cea a oamenilor care au trăit în perioada supusă analizei²⁷. El a observat cum marxismul și socialismul au dispărut din manualele de istorie, în timp ce comunismul sau lupta anticomunistă au fost tratate superficial sau chiar au lipsit mai mulți ani la rând din paginile acestora²⁸.

Promovând istoria inteligentă, care evoluează și se restructurează în funcție de răspunsurile la întrebările pe care le pune, și care sunt mereu altele, istoricul a identificat în experiența totalitară elemente arhetipale ce se regăsesc în structura imaginarului străvechi. Astfel, atât nazismul, cât și comunismul pot fi etichetate din această perspectivă ca „milenarisme secularizate”. Un arhetip milenarist este mitul revoluționar care presupune crearea unei lumi noi și a unui om nou. Identificarea și analizarea acestei mitologii poate

²³ Dobrescu, Giura 2004, p. 293-301.

²⁴ <http://www.istorie.unibuc.ro/cerceta/centre-de-cercetare/centrul-de-istoria-imaginarului>, accesat la 10.02.2017.

²⁵ <http://www.iini.ro>, accesat la 10.02.2017.

²⁶ <https://www.iiccr.ro>, accesat la 10.02.2017.

²⁷ Boia 2011, p. 376.

²⁸ Boia 2005, p. 376-378.

constitui o provocare, deoarece implică pentru un istoric al imaginarului un nou mod de a citi documentele și aprecierea unei categorii de surse neglijate de tradiționaliști²⁹.

Miturile istorice au ajuns să joace un rol de mediator între o națiune și propriul său trecut³⁰. Dacă în timpul regimului comunist imaginarul, datorită caracterului său amplificator, așa cum a fost teoretizat de Lucian Boia, a devenit un instrument ideologic, în anii ce au urmat el a dat naștere miturilor postcomuniste, cum ar fi cel al rezistenței sau cel al revoluției. Prin urmare, pentru perioada totalitară se poate vorbi de mituri politice care presupun o remodelare a trecutului, iar după revenirea la democrație, despre mituri istorice care vin să reînnoade firul rupt în 1944.

Căderea comunismului în Europa de Est și dispariția miturilor sovietice au dus la revenirea celor occidentale (spre exemplu: mitul conspirației). Imediat după Revoluție, fostele state comuniste, inclusiv România, și-au îndreptat, pline de speranță, atenția către Vest. Inițial, acest Occident prosper în comparație cu Estul, și-a oferit ajutorul financiar, precum și un model de acțiune care să permită relansarea pe baze capitaliste a economiilor naționale. Succesul a fost doar parțial și a reprezentat un compromis între sistemul vechi și cel nou. Din punct de vedere cultural, intelectualii români au încercat să se ralieze standardelor europene, arzând etape sau grefând elemente străine pe o realitate perimată, dar nu în maniera specifică sincronismului de la începutul secolului XX. În acest context, volumul lui Lucian Boia referitor la imaginar a oferit o direcție de cercetare, o metodologie și o terminologie, într-un moment în care se discuta cu scepticism (deși nejustificat datorită școlilor de istoriografie de la Cluj-Napoca și Iași și nu numai) despre o reformă a scrisului istoric românesc. A început să fie evocată tot mai des demitizarea care a avut susținătorii și demolatorii săi.

Bogdan Murgescu a penalizat faptul că după zece ani în care au lipsit dezbaterile conceptuale și metodologice și a fost pus accentul pe contactele cu mediul extern, personalul de specialitate, deja mai numeros, nu se implica deocamdată în activitatea științifică și prefera să se dedice exclusiv muncii de la catedră. Abordarea marxistă încă se mai resimțea în zona periodizărilor, iar istoria economică și cea socială, din cauza asocierii lor cu marxismul, erau ocolite. A apărut astfel un decalaj semnificativ între istoriografia românească și cea apuseană. Istoricul observa cu regret cum colaborarea științifică și culturală cu fostele state comuniste era dezavantajată de dificultățile de ordin financiar, precum și de atracția exercitată de tot ceea ce provenea din Vest³¹.

Definind din perspectivă psihologică tipurile de memorie, psihologul

²⁹ Boia 2006, p. 40.

³⁰ Ceaușu 2006, p. 204.

³¹ Murgescu 2003, p. 30-59.

Ticu Constantin atrage în același timp atenția asupra fenomenului de recuperare a acestora și asupra decalajelor istoriografice pe care le generează. Memoria, fie ea autobiografică, socială sau istorică, individuală sau colectivă, se atașează întotdeauna de evenimentele cu impact psihic sau fizic. Dar tocmai în acest caz este nevoie de o anumită distanță în timp pentru ca un eveniment să poată fi analizat din punct de vedere istoric. Pornind de la o serie de studii de caz din SUA, autorul identifică numărul optim de ani care trebuie să treacă pentru a putea fi evocat cu detașare un eveniment traumatizant. Cercetătorii americani vorbesc de douăzeci și cinci de ani de acomodare și conștientizare³². Dat fiind intervalul destul de extins, și luând în considerare rateurile memoriei umane, este recomandată întotdeauna consemnarea datelor prin toate mijloacele posibile.

În aceeași ordine de idei, un alt reprezentant al comunității istorice propunea depășirea antinomicilor „memorie individuală” și „memorie colectivă” și abordarea trecutului din perspectiva „memoriei sociale”. Este vorba de un concept mult mai larg, supraordonat „memoriei individuale”, specific unui grup sau chiar exponent al societății în întregul ei. Această categorie este strâns legată de „locurile de memorie” și înglobează amintiri dinamice, fiind în permanentă schimbare și reprezentând o punte de legătură între trecut, prezent și viitor³³.

La rândul său, Bogdan Murgescu vorbește de „ancore identitare” care se pot manifesta sub forma unor obiecte sau a „memoriei colective” și sunt definitorii pentru existența unui individ sau a unei comunități. Studiul acestor elemente ale memoriei constituie un demers al cărui rezultat poate varia în funcție de contextul politic. Acceptând ideea că toate regimurile politice au nevoie de istorie atât în România, cât și în celelalte state foste comuniste, se poate observa că directivele istorice specifice regimului totalitar au fost înlocuite cu recomandările democratice. Astfel, controlul politic a cedat locul influenței politice³⁴.

Aplecându-se asupra istoriei elitei intelectuale comuniste, Florin Müller, membru al școlii bucureștene, o identifică drept una dintre categoriile care a beneficiat de mai multe avantaje după căderea regimului. Mai mult decât atât, el consideră postcomunismul o cultură politică, iar carențele istoriografiei specifice perioadei de tranziție le atribuie sincopelor prezente în evoluția societății românești³⁵. Cu toate acestea, există multe situații în care viața politică nu se suprapune celei intelectuale și lupta pentru poziții sociale nu este și lupta pentru adevărul istoric, prin urmare și în cadrul regimurilor

³² Constantin 2003, p. 41-59.

³³ Abraham 2012, p. 142-172.

³⁴ Murgescu 2000, p. 11.

³⁵ Müller 2003, p. 9-10.

totalitare pot fi distinse mai multe tipuri de discursuri istorice³⁶, în ciuda opiniilor care postulează existența unei direcții rigide și unice. Trebuie totuși luat în considerare faptul că, efectiv, în cadrul regimului comunist, pe parcursul anilor s-au modificat și coordonatele și parametrii cenzurii, determinând și o transformare a discursului.

Contradicțiile sociale și politice la nivelul elitelor au constituit un veritabil punct de atracție și în afara controverselor specifice comunismului sau postcomunismului. Au fost conturate puncte de vedere inedite referitoare la Principatele Române în epoca modernă, la imaginarul național, în special cu aspectele sale rural sau urban. Elemente precum relația de cuplu, nunta, divorțul, poziția femeii în raport cu bărbatul au fost atent analizate, în măsura în care constituiau o problemă a colectivității din Țara Românească în secolul al XVIII-lea, de istoricul Constanța Ghițulescu³⁷.

Specialistă în istoria mentalităților, pe direcția lansată de Alexandru Duțu, Mirela-Luminița Murgescu a scris, la rândul ei, despre elitele intelectuale ale secolului al XIX-lea, acordând o atenție deosebită sistemului educațional din Vechiul Regat și modului în care aceste elite reușesc să formeze tinere generații, conform propriilor interese, prin intermediul manualului școlar³⁸.

În mediul intelectual creat în jurul publicației ieșene *Xenopoliana*, istoricul de tradiție Alexandru Zub a avut o contribuție substanțială la delimitarea coordonatelor discursului istoriografic românesc postrevoluționar, alături de Ștefan Gorovei (școala de medievistică), Andi Mihalache (cultură istorică, studii patrimoniale cultural-analitice), Florin Platon (istoria istoriografiei, istorie socială³⁹), Mihai Chiper (istoria culturală a politicului), pentru a aminti doar câțiva reprezentanți. Mai trebuie menționate în acest context *Revista de istorie socială* a Departamentului de Istorie al Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași⁴⁰, *Journal of Romanian Modern History*⁴¹, care apare sub egida aceleiași universități, revista *Archiva Moldaviae*⁴² și alte publicații ale Institutului de Istorie „A. D. Xenopol” din Iași (*Xenopoliana* fiind deja amintită)⁴³.

Zub nu a susținut sentințele dure la neajunsurile scrisului istoric românesc, ci a încurajat opera de reconstrucție a istoricului profesionist. Acesta trebuia să valorifice demersurile istoriografice interbelice și, în același

³⁶ *Ibidem*, p. 14-16.

³⁷ Ghițulescu 2004, p. 14.

³⁸ Murgescu 1999, p. 19.

³⁹ Platon 1997, p. VIII.

⁴⁰ <http://ris.uaic.ro>, accesat la 10.02.2017.

⁴¹ <http://rjmh.ro>, accesat la 10.02.2017.

⁴² <http://www.archivamoldaviae.ro/index>, accesat la 10.02.2017.

⁴³ <http://adxenopol.academiaromana-is.ro/publicatii.html>, accesat la 10.02.2017.

timp, să exploreze trecutul împreună cu specialiști din domenii conexe, fiind mereu disponibil să-și extindă orizontul metodologic⁴⁴. Asemenea lui Lucian Boia, el a respins obsesiile obiectivității și ale imparțialității, în contextul în care ambele obiective pot fi atinse integral doar la modul ideal⁴⁵.

Pentru Alexandru Zub, *Apelul istoricilor*, din 1989, publicat în *Cronica* apoi în *Revista de istorie*, a răspuns așteptărilor ca posibil program de reformă, dar și prin critica regimului politic anterior. Istoricul a constatat cu regret că atingerea obiectivelor istoriografice depindea de punerea în aplicare a principiilor folosite ca platformă electorală de Frontul Salvării Naționale, care au dobândit în scurt timp un caracter propagandistic, făcând dificilă orice restructurare imediată a scrisului istoric românesc⁴⁶.

Profesorul Zub a acordat o deosebită atenție și istoriografiei din timpul regimului comunist, pe care l-a trăit, identificând profesionalismul ca modalitate de rezistență la presiunea ideologică și la represiune. Din această perspectivă, el nominalizează trei tipuri de istorici: militanți, profesioniști și profesioniști angajați politic. Această ultimă categorie, caracterizată de o „neutralitate deloc inocentă”, s-a dovedit, susține Zub, una extrem de longevivă, supraviețuind și după Revoluție⁴⁷, când a început procesul de occidentalizare, mai precis raportarea la un Occident fictiv⁴⁸, deoarece, în timpul „înghețului” comunist, lumea se schimbase. În ceea ce privește demersul istoriografic în sine, și acesta s-a dovedit, din perspectiva istoricului, adeseori, departe de a fi „perfect inocent”, prin simplul fapt că se dorea a fi pe deplin obiectiv, deziderat imposibil de atins. Cu toate acestea, rolul istoricului de azi este, printre altele, să înțeleagă conceptul de sănătate socială și să-și asume, fără să scuze sau să acuze, rolul său în acest proces⁴⁹, rezultatul activității lui putând fi o ego-istorie, unde el este atât martor, cât și cercetător⁵⁰, deoarece este extrem de dificilă reconstituirea unei istorii supuse timp de câteva decenii la o rescriere determinată ideologic, așa cum este cea din timpul comunismului⁵¹. Poate tocmai din acest motiv, secolul XX, cu toate dramele și excesele lui, s-a desfășurat sub semnul unui efort susținut de explorare a posibilităților memoriei, un fenomen extrem de amplu a cărui abordare trebuia realizată, conform recomandării istoricului, într-un mod echilibrat și mai ales critic⁵².

⁴⁴ <http://convorbiri-literare.dntis.ro/ZUBaug8.html>, accesat la 09.04.2016.

⁴⁵ Zub 2000a, p. 272.

⁴⁶ Zub 1998, p. 51.

⁴⁷ Zub 2000b, p. 77.

⁴⁸ Zub 2002, p. 87-88.

⁴⁹ Zub 2004, p. 47-48.

⁵⁰ Zub 2006a, p. 141.

⁵¹ Zub 1998, p. 23.

⁵² Zub 2003, p. 1-3.

Andi Mihalache a realizat analize complexe ale mediului istoriografic, remarcându-se prin trecerea de la clasică istorie a istoriografiei la studierea culturilor istorice. Luând în considerare faptul că nu trebuie pus semnul egal între experiență și textul care o descrie, el prezintă cultura istorică drept varianta academică a trecutului (raționalistă, empiristă, romantică, pozitivistă), așa cum este percepută de interlocutor, respectiv de societate, reajustată „în stradă”. În acest context, receptorul poate fi avizat sau nu, noțiunile transmise se transformă la destinație în valori, demersul istoricului fiind unul silențios, dar adaptat uneori pentru a corespunde unei societăți mai sonore, prin includerea unor informații care pot duce la apariția unor anacronisme și manipulări. Prin urmare, cultura istorică utilizează toate aspectele trecutului și posibilitățile de studiu ale prezentului pentru a crea o imagine cât mai completă a evenimentului, a personalității, a procesului, a fenomenului abordat. Trecutul este astfel reconstituit, dar nu în termeni extremi de tip: adevăr-minciună, personaj pozitiv-personaj negativ⁵³.

Istoricul a oferit și o metodă de lucru și variante de analiză a discursului comunist. Una dintre primele sale recomandări metodologice ar fi ca cel care abordează istoria comunismului să reziste tentației de a o demoniza⁵⁴. Referindu-se la mitul revoluției proletare în România comunistă, el recomandă tratarea diferențiată a mitizării și a mistificării. Definește primul concept drept un proces natural de revenire la origini și de perpetuare a unor *pattern*-uri, iar al doilea, ca pe o modalitate de menținere a unor informații într-un context intenționat ambiguu. Mistificarea comunistă se baza pe transformarea memoriei individuale într-o pseudomemorie colectivă. Imaginația, repetiția, propaganda și uitarea au fost utilizate pentru a deforma miturile istorice naționale, cu scopul de a oferi legitimitate regimului. Cosmetizarea trecutului a fost un proces treptat care a presupus modificări la nivelul memoriei personale, apoi la nivelul celei de grup, culminând cu memoria socială; a constituit un act de natură politică și apoi unul de tip istoriografic⁵⁵. Mihalache mai aduce în discuție un fenomen inedit, acela de „bibelotizare”, care presupune transformarea reproducerilor din timpul regimului comunist (bibelouri și alte obiecte de artă) în obiecte ale memoriei al căror scop era uniformizarea populației la nivelul mentalului⁵⁶.

Făcând parte dintr-o generație de istorici ai școlii orădene, și Gabriel Moisa a arătat un interes deosebit atât istoriografiei din timpul regimului comunist, cât și evoluției scrisului istoric românesc postcomunist. Încadrându-se la tradiția școlii clujene în care s-a format, el a abordat

⁵³ Mihalache 2015, p. 325-370.

⁵⁴ Mihalache 2003, p. 17.

⁵⁵ Mihalache 2006, p. 170.

⁵⁶ Mihalache 2013, p. 78-89.

problema discursului istoric în Transilvania, analizând cronologic simbioza dintre istorie și politică începând cu anul 1965, până în 1989 și urmărind evoluția unor concepte ca liberalizare controlată, cenzură, cultul personalității, liniori (cei care scriu în funcție de directivele dictatorului), tracomanie și protocronism⁵⁷.

Istoricul a propus o cronologie proprie a istoriografiei din timpul regimului comunist: 1945-1948, 1948-1955 (ștalinism), 1955-1960 (liberalizare), 1960-1965 („încălzire”), 1965-1971 (liberalizare), 1971-1989 (protocronism)⁵⁸ și a urmărit evoluția instituțiilor de cultură, oferind mai multe studii de caz, precum drumul sinuos al reevaluării tratatului de istorie a României, dublat de ideea realizării unei istorii a PCR. Ultimul proiect, la care urmau să participe cadre de partid și nu istorici profesioniști, nu s-a realizat⁵⁹.

Referindu-se la *Manifestul istoricilor liberi din 1989*, Moisa apreciază că rezultatele au apărut la aproximativ cinci ani de la lansare, dar faptul i se pare natural în contextul în care în orice domeniu de activitate din România evoluția este una lentă. Tot în acea perioadă (după 1995) apare noua generație de istorici care colaborează cu echipa formată în anii '80 și a cărei activitate în instituții de profil oferă rezultate observabile peste încă cinci ani. Ei au constituit concurența pentru întemeietorii de școli istorice din București, Iași și Cluj-Napoca⁶⁰.

În aceeași ordine de idei, Gabriel Moisa recomandă studierea rezistenței anticomuniste (subiect abordat de istoricii formați după 1989), a fenomenului colectivizării, a istoriei minorităților naționale, a istoriei românilor din afara granițelor, precum și a Revoluției din 1989, abordată la început cu dificultate, în parte datorită problemei accesului la documente⁶¹.

În genere, a doua jumătate a secolului XX a ridicat probleme atât din perspectiva surselor documentare, a posibilităților de ordin financiar, cât și din perspectiva problematicii memoriei, cu toate aspectele ei. Dar așa cum s-a putut observa, nu a fost singurul segment cronologic ce a beneficiat de atenția specialiștilor, după Revoluție. Principatele Române în secolele XVIII-XIX au exercitat o atracție deosebită datorată fascinației istoricilor pentru mentalități, tocmai pentru că în această perioadă sunt plasate originile imaginarului modern românesc. Cu o predilecție pentru secolul al XIX-lea, istorici și istoriografi din Sibiu (Dan Iacob, Mihaela Grancea), Alba Iulia (Tudor Roșu), Târgu Mureș (Cornel Sigmirean) sau Craiova abordează, la fel ca și omologii lor din Cluj-Napoca, București sau Iași, problema

⁵⁷ Moisa 2003, p. 43-88.

⁵⁸ Moisa 2012, p. 5-178.

⁵⁹ Moisa 2013, p. 224-226.

⁶⁰ Moisa 2007, p. 10-11.

⁶¹ *Ibidem*, p. 153.

intelectualității, a formării și a evoluției ei, din multiple perspective.

Mihaela Grancea reamintește că apelul la imaginar se face uneori în momente de criză și de reconstrucție identitară, și nu este un fenomen nou. În secolul al XIX-lea, discursul literar romantic încerca să justifice obiectivele de natură identitară, reconstruind elemente cu potențial mitic, din diferite epoci, în spiritul unei legitimări istorice⁶².

Dan Iacob, asemenea istoricului Constanța Vintilă Ghițulescu, tratează probleme de istorie socială, de data aceasta însă în spațiul urban. El analizează elitele din perspectiva stilului de viață, a manifestărilor sociale și a divertismentului, generat nu de viciu, ci de nevoia de socializare⁶³, în timp ce Cornel Sigmirean urmărește evoluția lor de la formarea în instituțiile de învățământ superior autohtone sau europene⁶⁴, până la implicarea lor politică. Elita devine astfel creatoare de ideologie sau mijloc de transmitere a ideologiilor în societatea modernă și contemporană⁶⁵.

Tudor Roșu, preocupat, de asemenea, de istoriografia secolului al XIX-lea, de tip monografist, în volumul său despre August Treboniu Laurian, îl cercetează în mai multe ipostaze: scriitor, profesor, autor de manuale, precum și din perspectiva temelor predilecte încadrate de autor în categoria imaginarului istoriografic⁶⁶.

Concluzii

Într-o perioadă în care regimul politic a început să fie etichetat drept neocomunist, Șerban Papacostea a identificat riscul unei remistificări a trecutului comunist care s-a desfășurat în paralel cu fenomenul demistificării. El a semnalat apariția unei versiuni neocomuniste a istoriografiei, bazată, printre altele, pe „teza predispoziției” conform căreia românii au acceptat comunismul, un fenomen extern, datorită unei „predispoziții” a populației, care i-a asigurat apoi legitimitatea. O altă teză minimizează rolul represiunii și maximizează avantajele de care s-a „bucurat” populația începând cu 1948, contribuind la conturarea curentului remistificării alături de „teza revoltei exclusiv anticeaușiste” și de „teza intervenției străine”⁶⁷. Istoricul a condamnat apariția acestui fenomen, susținând că specialiștii în istorie și politologii trebuie să fie mereu în gardă pentru a contraargumenta, folosind toate sursele disponibile, și pentru a preveni astfel de tentative.

Așadar, se poate vorbi oare de o reformă a istoriografiei românești după aproximativ zece ani de la Revoluție? Poate că da, dacă am reuși să combatem

⁶² Grancea 2009, p. 198.

⁶³ Iacob 2015, p. 12.

⁶⁴ Sigmirean 2013, p. 5.

⁶⁵ Sigmirean 2015, p. 6-8.

⁶⁶ Roșu 2008, p. 7-16.

⁶⁷ Papacostea 1998, p. 128-133.

cu succes miturile vechiului regim, afirma la un moment dat Andrei Pippidi. El a denunțat imobilismul ideologic de care a dat dovadă un număr însemnat de intelectuali. Nemulțumire justificată în contextul în care, după Revoluție, România a fost unul dintre statele postcomuniste care nu a realizat o reformă radicală a aparatului administrativ. După 1989, personalul aflat în funcții de conducere a rămas neschimbat, situație prezentă și în zona educației, în special în instituțiile academice, unde, în continuare, unele cadre didactice universitare diseminau rezultatele unei activități depășite din punct de vedere metodologic noilor generații de studenți. În mod fericit, însă, Revoluția a permis revenirea în viața publică sau ieșirea dintr-un con de umbră a unor personalități valoroase, al căror număr a crescut considerabil, în timp. Dispariția cenzurii a determinat organizarea unor conferințe de profil, apariția revistelor de specialitate în mai multe domenii și impunerea pe piață a unor edituri cu finanțare privată. Cu toate acestea, reconstrucția trecutului comunist a reprezentat un demers dificil, din cauza problemelor puse de accesul la informații, într-o perioadă în care dosare întregi erau sustrase, aparent inexplicabil, din arhivele Securității, indisponibile, de altfel, publicului până în 1999. Prin urmare, reforma istoriografiei românești postcomuniste a fost încă de la început un proces lent dar sigur, care s-a desfășurat paralel cu cea a instituțiilor de învățământ superior, a muzeelor, a mediului editorial, depășind etapa broșurilor apărute imediat după Revoluție, și trecând spre finalul anilor 2000 la stadiul profesional⁶⁸.

Un Alexandru Zub sceptic ne arată că s-au împrumutat cu succes discursul istoriografic francez și un model german pentru a se elabora legislația necesară accesului la arhivele Securității, dar nu a fost pus la punct nici până în 2006 un program consistent de cercetare a regimului comunist⁶⁹. În contextul în care până în anul 2000 metodele de reconstrucție a trecutului comunist s-au bazat pe memorie, el considera necesar ca pornind din acest punct, în urma accesului la documentele aferente, să se realizeze studii comparative, în toate statele foste comuniste. Populația trebuia să se confrunte cu propriul trecut, indiferent dacă s-au scurs sau nu douăzeci și cinci de ani de acomodare și distanțare. Amânarea acestui moment nu ar face decât să se prelungească perioada de criză identitară și economică determinată de schimbarea de regim; deși se pare că tocmai criza economică a fost cea care a provocat tergiversarea unui proces al comunismului în foștii sateliți ai URSS⁷⁰. Acesta trebuia însoțit de o analiză a totalitarismului și de recunoașterea comunismului drept un regim totalitar, în contextul în care termenul „totalitarism” era aproape necunoscut pentru statele estice și

⁶⁸ Pippidi 1998, p. 118-127.

⁶⁹ Zub 2006b, p. 155.

⁷⁰ Bejenaru 2006, p. 61.

„prăfuit” pentru occidentali⁷¹.

Revenirea la democrație a declanșat o adevărată obsesie pentru documentele din arhiva Securității, în special din momentul în care a fost dobândit efectiv accesul la ele. Cursa după informații confidentiale (etichetată de unii istorici drept „vânătoare de vrăjitoare”⁷²) s-a desfășurat timp de aproximativ douăzeci de ani. Motivele erau diverse: teamă, curiozitate, nevoia terapeutică de a afla adevărul sau dorința de a-l face cunoscut. Dosarele Securității erau însă extrem de dense, numărau uneori mii de pagini și ofereau informații despre titular și terți. Din păcate, sistemul românesc nu a procedat la secretizarea informațiilor cu privire la persoane conexe, asemenea sistemului german pe care l-am adoptat. Bogdan Murgescu aprecia că modul în care au fost interpretate aceste surse a fost limitat, comparativ cu studiile occidentale, materialele existente nefiind încadrate, în bibliografii, în categorii specifice. Istoricul a penalizat, în același timp, și demersul tinerilor istorici, concentrat strict pe reconstrucția faptelor și redus la o analiză, limitată din punct de vedere metodologic, a surselor⁷³.

Cristina și Dragoș Petrescu, doi istorici aparținând unei noi generații, au remarcat într-un studiu recent că după 1989 interesul pentru documentele de arhivă referitoare la regim a fost, în România, puțin prea mare comparativ cu celelalte state foste comuniste. Cei doi au penalizat și faptul că nici interpretarea evenimentială a surselor nu s-a ridicat la standardele occidentale. Totuși, un aspect pozitiv este faptul că după mai bine de douăzeci de ani a crescut numărul studiilor comparative care includ și foștii sateliți ai URSS. Astfel, Ungaria este reprezentativă pentru instaurarea regimului comunist, România, pentru procesul de omogenizare socială și Polonia, pentru căderea regimului. Coordonatele trecerii de la un trecut totalitar la un prezent democratic au intrat sub autoritatea unei științe relativ noi, politologia⁷⁴.

O problemă mereu de actualitate a rămas cea a imparțialității în abordarea trecutului comunist. Deși Șerban Papacostea a lansat un avertisment referitor la falsificarea istoriei în prima decadă de după căderea regimului, pericolul a persistat. Cea mai mare amenințare a venit din zona studiilor realizate în virtutea „corectitudinii politice”. În contextul în care obiectivitatea nu poate fi decât un deziderat, istoricul trebuie să fie responsabil și să-și asume orientările politice, dacă acestea există, sau să încerce să susțină un discurs imparțial, pentru a scrie sub semnul unei „corectitudini a meseriei de istoric”⁷⁵.

⁷¹ Chioveanu 2006, p. 224.

⁷² Petrescu, Petrescu 2009a, p. 170.

⁷³ Murgescu 2007, p. 100.

⁷⁴ Petrescu, Petrescu 2014, p. 17-23.

⁷⁵ Pop 2007, p. 139-146.

Detășarea de regimul comunist a reprezentat însă în continuare o provocare ce s-a datorat parțial și tendințelor generale de discreditare a unei perioade istorice. În acest caz, a fost vorba de curentul anticomunist, extrem de virulent în prima decadă și în prima jumătate a celei de-a doua. Recuperarea trecutului, expunerea și interpretarea lui, au constituit aspecte importante ale tranziției spre democrație, mai ales în perioada neocomunistă. Aceste eforturi s-au concretizat în mii de volume de memorialistică, literatură de specialitate și un text oficial de aproximativ șapte sute de pagini. Controversatul „Raport Tismăneanu”, în pofida inexactităților sale, a marcat condamnarea oficială a crimelor comunismului și a pus capăt, teoretic, discursului anticomunist. Cu toate acestea, tendința generală a fost și încă mai este, de a prezenta regimul în termeni de *noi*, eroi sau victime și *ei*, un grup restrâns de membri de partid, susținuți de poliția politică. Se presupune că tocmai pentru a demonstra că majoritatea populației s-a opus regimului comunist, studiile de specialitate au insistat asupra perioadei comunismului timpuriu, când Armata Roșie a ocupat teritoriul românesc, propagând în rândul comuniștilor locali, care erau mai curând maghiari sau evrei, principiile ideologiei staliniste⁷⁶.

Demonizarea perioadei comuniste a fost urmată de o reabilitare neconvențională a regimului, în special a perioadei cuprinse între 1960 și 1970, datorată parțial industriei publicitare locale ce a fost catalizatorul unui episod nostalgic. Mesajul unor filmulețe care promovau produse comercializate și în timpul regimului comunist a fost receptat pozitiv de mase, acestea fiind achiziționate tocmai datorită asocierii cu puținele momente de relaxare și comoditate din era respectivă⁷⁷.

În ciuda faptului că termenul de pseudoreformă a devenit foarte popular în prima decadă postcomunistă, mediul istoriografic românesc a cunoscut o evoluție lentă, dar sigură. Istoricii care au reușit să evite parțial controlul ideologic, fără a deveni tehnicieni care se limitau la o analiză strict cantitativă a surselor, și-au continuat activitatea imediat după căderea regimului și chiar au pus bazele unor școli de istoriografie, sprijinind apariția unor noi generații de istorici. Au existat două direcții mari de cercetare: studierea istoriografiei din timpul regimului comunist și a celei de după 1989, urmărindu-se tipul de discurs istoric, evoluția instituțiilor, cea a atitudinilor și a mentalităților istoricilor.

Progresul istoriografiei postcomuniste a fost condiționat de accesul la documente, precum și de necesitatea alinierii la standardele occidentale. Dacă inițial discursul a fost unul anticomunist, cu o puternică tendință de demonizare, pe parcurs acesta s-a echilibrat prin introducerea datelor de tip cantitativ și prin abordarea analizei interdisciplinare, adoptată deja de Vest în

⁷⁶ Petrescu, Petrescu 2009b, p. 72-91.

⁷⁷ Petrescu 2014, p. 305-306.

cadrul „istoriei noi”.

Așadar, în ciuda problemelor puse de accesul la informație, recuperarea memoriei, regăsirea direcțiilor de cercetare interbelice și adaptarea lor la standardele europene, evitarea mistificărilor și a demonizărilor, evoluția mediului istoriografic românesc postcomunist nu a pornit de la zero, ci a avut ca punct de plecare activitatea întemeietorilor de școală istorică, unii dintre ei adresându-se mediului academic, iar alții maselor.

Chiar dacă o parte din reprezentanții mediului academic au dat dovadă de imobilism, pentru o scurtă (sau mai lungă) perioadă de timp după Revoluție, această tendință a fost preponderent eradicată pentru a face loc unui dialog la nivel individual sau la nivelul instituțiilor de stat sau cu finanțare privată. Numărul celor din urmă a crescut semnificativ fiind, de cele mai multe ori, mult mai bine finanțate decât primele.

O principală recomandare în abordarea trecutului comunist rămâne însă evitarea obsesiei imparțialității, a tendinței de a acuza sau de a scuza. Corectitudinea profesiei trebuie mereu să devanseze corectitudinea politică, atât de populară, și impune să fie eliminate, cu profesionalism, tendințele de falsificare a trecutului.

Abrevieri bibliografice

- Abraham 2012 - Florin Abraham, *Istoriografie și memorie socială în România după 1989*, în *AIIGB*, LI, 2012, p. 142-172.
- Bejenaru 2006 - Marius Liviu Bejenaru, *Asumarea trecutului comunist în țările din Europa Centrală și de Est. Analiză comparată*, în Turliuc, Rubel 2006, p. 61-71.
- Boia 2005 - Lucian Boia, *Istorie și mit în conștiința românească*, București, 2005.
- Boia 2006 - Lucian Boia, *Pentru o istorie a imaginarului*, București, 2006.
- Boia 2011 - Lucian Boia, *Mitologia științifică a comunismului*, București, 2011.
- Ceașu 2006 - Mihai-Ștefan Ceașu, *Miturile istorice în ideologia comunistă a epocii Ceaușescu*, în Turliuc, Rubel 2006, p. 203-212.
- Chioveanu 2006 - Mihai Chioveanu, *Antifascism și totalitarism*, în Turliuc, Rubel 2006, p. 223-242.
- Constantin 2003 - Ticu Constantin, *Istorie și memorie. O abordare psihologică*, în *Xenopoliana*, 3-4, 2003, p. 41-59.
- Dobrescu, Giura 2004 - Vasile Dobrescu, Lucian Giura, *Istoriografia română de după 1989 cu privire la regimul comunist din România - puncte de vedere*, în *SUCH*, 1, 2004, p. 293-301.
- Ghițulescu 2004 - Constanța Ghițulescu, *În șahuri și cu ișlic. Biserică, sexualitate, căsătorie și divorț în Țara Românească a secolului al XVIII-lea*, București, 2004.
- Grancea 2009 - Mihaela Grancea, *Trecutul de astăzi. Tradiție și inovație în cultura română*, Cluj-Napoca, 2009.

- Iacob 2015 - Dumitru Dan Iacob, *Elitele din Principatele Române în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, Iași, 2015.
- Kellogg 1996 - Frederick Kellogg, *O istorie a istoriografiei române*, Iași, 1996.
- Mihalache 2003 - Andi Mihalache, *Istorie și practici discursive în România democrat-populară*, București, 2003.
- Mihalache 2006 - Andi Mihalache, *Mit, memorie, simbol în istoriografia stalinistă*, în Turliuc, Rubel 2006, p. 163-173.
- Mihalache 2013 - Andi Mihalache, *Kitschul și nostalgia: pentru o sociologie a surrogatului în memorialistica secolelor XX-XXI*, în Gabriel Moisa, Sorin Șipoș, Igor Șarov (coord.), *Statutul istoriei și al istoricilor în contemporaneitate*, Cluj-Napoca, 2013, p. 75-90.
- Mihalache 2015 - Andi Mihalache, *Cunoaștere, memorie, istorie: periplu istoriografic*, în *AIIX / supliment, Istoriografia în secolul XXI*, LII, 2015, p. 325-370.
- Mitu 1997 - Sorin Mitu, *Geneza identității naționale la românii ardeleni*, București, 1997.
- Mitu 1998 - Sorin Mitu, *Românii văzuți de maghiari: imagini și clișee culturale din secolul al XIX-lea*, Cluj-Napoca, 1998.
- Mitu 2000 - Sorin Mitu, *Imagini europene și mentalități românești din Transilvania la începutul epocii moderne*, Cluj-Napoca, 2000.
- Moisa 2003 - Gabriel Moisa, *Istoria Transilvaniei în istoriografia românească 1965-1989*, Cluj-Napoca, 2003.
- Moisa 2007 - Gabriel Moisa, *Direcții și tendințe în istoriografia românească 1989-2006*, Oradea, 2007.
- Moisa 2012 - Gabriel Moisa, *History, Ideology and Politics in Communist Romania*, Budapesta, 2012.
- Moisa 2013 - Gabriel Moisa, *Clio în zodia ideologizării. Interferențe politico-istoriografice în România comunistă*, Cluj-Napoca, 2013.
- Müller 2003 - Florin Müller, *Politică și istoriografie în România 1948-1964*, Cluj-Napoca, 2003.
- Murgescu 1999 - Mirela-Luminița Murgescu, *Între „bunul creștin” și „bravul român”. Rolul școlii primare în construirea identității naționale românești (1831-1878)*, Iași, 1999.
- Murgescu 2000 - Bogdan Murgescu, *A fi istoric în anul 2000*, București, 2000.
- Murgescu 2003 - Bogdan Murgescu, *The Romanian Historiography in the 1990's*, în *PolSci*, 1, 2003, p. 30-59.
- Murgescu 2007 - Bogdan Murgescu, *Revoluția română din decembrie 1989. Istorie și memorie*, București, 2007.
- Nastasă 1999 - Lucian Nastasă, *Generație și schimbare în istoriografia română*, Cluj-Napoca, 1999.
- Nastasă 2003 - Lucian Nastasă, *Intellectualii și promovarea socială. Pentru o morfologie a câmpului universitar*, Cluj-Napoca, 2003.
- Nastasă 2006 - Lucian Nastasă, *Itinerarii spre lumea savantă. Tinerii din spațiul românesc la studii în străinătate (1864-1944)*, Cluj-Napoca, 2006.
- Nastasă 2007 - Lucian Nastasă, *„Suveranii” universităților românești. Mecanisme de selecție și promovare a elitei intelectuale*, Cluj-Napoca, 2007.
- Nicoară 2002 - Toader Nicoară, *Clio în orizontul mileniului trei. Explorări în istoriografia contemporană*, Cluj-Napoca, 2002.
- Nicoară 2013 - Toader Nicoară, *Antropologia istorică în istoriografia românească contemporană*, în Gabriel Moisa, Sorin Șipoș, Igor Șarov (coord.),

Coordonate ale reformei istoriografiei românești postcomuniste

- Statutul istoriei și al istoricilor în contemporaneitate*, Cluj-Napoca, 2013, p. 127-149.
- Papacostea 1998 - Șerban Papacostea, *Demistificare sau remistificare? Trecutul comunist în viziune actuală*, în *Xenopoliana*, 3-4, 1998, p. 128-133.
- Pasti 1995 - Vladimir Pasti, *România în tranziție. Căderea în viitor*, București, 1995.
- Pecican 2013 - Ovidiu Pecican, *Istoria de sub covor. Dezbateri istoriografice*, Iași, 2013.
- Petrescu 2014 - Dragoș Petrescu, *Selective Memories of Communism: Remembering Ceaușescu's "Socialism" in post-1989 Romania*, în Agnieszka Gașior, Agnieszka Halemba, Stefan Troebst (ed.), *Gebrochene Kontinuitäten. Transnationalität in den Erinnerungskulturen Ostmitteleuropas im 20. Jahrhundert*, Köln, Weimar, Viena, 2014, p. 305-306.
- Petrescu, Petrescu 2009a - Cristina Petrescu, Dragoș Petrescu, *Retribution, Remembering, Representation: On Romania's Incomplete Break with the Communist Past*, în Gerhard Besier, Katarzyna Stoklosa (ed.), *Geschichtsbilder in den postdiktatorischen Ländern Europas. Auf der Suche nach historisch-politischen Identitäten*, Mittel und Ostmitteleuropastudien, 9, Berlin, 2009, p. 155-182.
- Petrescu, Petrescu 2009b - Cristina Petrescu, Dragoș Petrescu, *Reconstructing the Unusable Past: Historical Writings on Romanian Communism*, în *RevHisto*, 10, 2009, p. 72-91.
- Petrescu, Petrescu 2014 - Cristina Petrescu, Dragoș Petrescu, *The Communist Past: Twenty-Five Years After*, în *AnUB-ȘP*, 2, 2014, p. 17-23.
- Pippidi 1998 - Andrei Pippidi, *Pseudoreforma istoriografiei românești*, în *Xenopoliana*, 3-4, 1998, p. 118-127.
- Platon 1997 - Alexandru-Florin Platon, *Geneza burgheziei în Principatele Române (a doua jumătate a secolului al XVIII-lea - prima jumătate a secolului al XIX-lea). Preliminariile unei istorii*, Iași, 1997.
- Pop 2007 - Ioan-Aurel Pop, *Istoriografia și politica*, în *SMIM*, XX, 2007, p. 139-146.
- Pop 2011 - Ioan-Aurel Pop, *Direcții și tendințe ale istoriografiei române contemporane*, în Radu Rominașu (ed.), *Istoriografie, cultură și politică în vestul României*, Oradea, 2011, p. 25-42.
- Radosav 1996 - Doru Radosav, *Istorie și politică*, în *Steaua*, 7-8, 1996, p. 52-54.
- Roșu 2008 - Victor-Tudor Roșu, *August Treboniu Laurian (1810-1881). Discurs istoric romantic*, Cluj-Napoca, 2008.
- Sigmirean 2013 - Cornel Sigmirean, *Universități, intelectuali și cultură în Transilvania secolului al XIX-lea*, Sibiu, 2013.
- Sigmirean 2015 - Cornel Sigmirean, *Intelectualii. Ideologii și destin politic*, Târgu-Mureș, 2015.
- Teodor 2000 - Pompiliu Teodor, *Introducere în istoria istoriografiei universale*, Cluj-Napoca, 2000.
- Teodor 2002 - Pompiliu Teodor, *Introducere în istoria istoriografiei din România*, Cluj-Napoca, 2002.
- Turliuc, Rubel 2006 - Cătălin Turliuc, Alexander Rubel (ed.), *Totalitarism. Ideologie și realitate socială în România și RDG*, Iași, 2006.
- Zub 1998 - Alexandru Zub, *Discurs istoric și tranziție. În căutarea unei paradigme*, Iași, 1998.

Eleonora-Maria Popa

- Zub 2000a - Alexandru Zub, *De la istoria critică la criticism (Istoriografia română sub semnul modernității)*, București, 2000.
- Zub 2000b - Alexandru Zub, *Orizont închis. Istoriografia română sub dictatură*, Iași, 2000.
- Zub 2002 - Alexandru Zub în dialog cu Sorin Antohi. *Oglinzi retrovizoare. Istorie, memorie și morală în România*, Iași, 2002.
- Zub 2003 - Alexandru Zub, *Disciplina memoriei*, în *Xenopoliana*, 3-4, 2003, p. 1-3.
- Zub 2004 - Alexandru Zub, *Istorie și finalitate. În căutarea identității*, Iași, 2004.
- Zub 2006a - Alexandru Zub, *Clăo sub semnul interogației. Idei, sugestii, figuri*, Iași, 2006.
- Zub 2006b - Alexandru Zub, *Istoriografia română între comanda totalitară și imperativul științific*, în Turluc, Rubel 2006, p. 151-162.

LISTA ABREVIERILOR

AAR-SI	- Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice. Academia Română. București.
ActaArchHung	- Acta Archaeologica. Academiae Scientiarum Hungaricae. Budapesta.
ActaHASH	- Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae. Budapesta.
ActaMN	- Acta Musei Napocensis. Muzeul de Istorie a Transilvaniei. Cluj-Napoca.
Adevărul	- Adevărul. București.
AÉ	- Archaeologiai Értesítő a Magyar régészeti, művészt-történeti és éremtani társulat tudományos folyóirata. Budapesta.
AF	- Altorientalische Forschungen. Institut für Archäologische Wissenschaften, Abteilung Vorderasiatische Archäologie. Berna.
AH	- Archaeologia historica. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Brno.
AHY	- Austrian History Yearbook. Center for Austrian Studies. Minneapolis MN.
AIEFCB	- Anuarul Institutului de Etnografie și Folclor „Constantin Brăiloiu”. Academia Română, Institutul de Etnografie și Folclor „Constantin Brăiloiu”. București.
AIAC	- Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj-Napoca. (este continuat de AIIGB).
AIIAI/AIIX	- Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol” Iași (din 1990 Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol” Iași).
AIIGB	- Anuarul Institutului de Istorie „George Barițiu” Cluj-Napoca. (continuă AIAC).
AIIN	- Anuarul Institutului de Istorie Națională. Cluj-Sibiu.
AISC	- Anuarul Institutului de Studii Clasice. Cluj.
AJPA	- American Journal of Physical Anthropology. The Official Journal of the American Association of Physical Anthropologist. Baltimore.
Alba-Iulia	- Alba-Iulia. Alba Iulia.
Aluta	- Aluta. Studii și comunicări - Tanulmányok és Közlemények. Sfântu Gheorghe.
AM	- Arheologia Moldovei. Institutul de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol” Iași.
AMM	- Acta Moldaviae Meridionalis. Muzeul Județean Vaslui.
Anatolia Antiqua	- Anatolia Antiqua. L'Institut Français d'Études Anatoliennes d'Istanbul.
AnB	- Analele Banatului. Muzeul Național al Banatului (serie nouă). Timișoara.
Anistoriton	- Anistoriton / <i>Ανιστόριτον</i> . History and Archaeology Journal. Digital Journal (Grecia).

Lista abrevierilor

- Annales** - Annales. Économies, Sociétés, Civilisations. École des Hautes Études en Sciences Sociales. Paris.
- Antaeus** - Antaeus. Communicationes ex Instituto Archaeologico Academiae Scientiarum Hungaricae. Budapesta.
- AntAfr** - Antiquités africaines. Université de Provence. Paris.
- AnUB-ŞP** - Analele Universităţii din Bucureşti. Seria Ştiinţe Politice. Universitatea din Bucureşti.
- AO** - Arhivele Olteniei. Serie nouă. Institutul de Cercetări Socio-Umane. Craiova.
- Apulum** - Apulum. Acta Musei Apulensis. Muzeul Naţional al Unirii Alba Iulia.
- ArhMed** - Arheologia Medievală. Reşiţa. Cluj-Napoca.
- ArhVestnik** - Arheološki Vestnik. Institut za arheologijo. Ljubljana.
- Arts of Asia** - Arts of Asia. The Asian Arts & Antiques Magazine. Hong Kong.
- Astra Sabesiensis** - Astra Sabesiensis. Despărţământul Astra „Vasile Moga” Sebeş.
- AUASH** - Annales Universitatis Apulensis. Series Historica. Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia.
- Banatica** - Banatica. Muzeul de Istorie al judeţului Caraş-Severin. Reşiţa.
- BAR** - British Archaeological Reports (International Series). Oxford.
- BB** - Bibliotheca Brukenthal. Muzeul Naţional Brukenthal. Sibiu.
- BCH** - Bulletin de correspondance hellénique. L’Institut de correspondance hellénique d’Athenes. Atena.
- BCŞS** - Buletinul Cercurilor Ştiinţifice Studenteşti. Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia.
- BECh** - Bibliothèque de l’école des chartes. Revue d’érudition. Paris.
- BerRGK** - Bericht der Römisch-Germanischen Kommission des Deutschen Archäologischen Instituts. Frankfurt pe Main.
- BHAB** - Bibliotheca Historica et Archaeologica Banatica. Muzeul Banatului Timişoara.
- BJJS** - The British Journal of Sociology. London School of Economics and Political Science. University of London.
- BMA** - Bibliotheca Musei Apulensis. Muzeul Naţional al Unirii Alba Iulia.
- BOR** - Biserica Ortodoxă Română. Patriarhia Română. Bucureşti.
- Boabe de grâu** - Boabe de grâu. Revistă de cultură. Bucureşti.
- BR** - Budapest Régiségei. Budapesti Történeti Múzeum. Budapesta.
- Britannia** - Britannia: A Journal of Romano-British and Kindred Studies. Society for the Promotion of Roman Studies. Londra.
- Brukenthal** - Brukenthal. Acta Musei. Muzeul Naţional Brukenthal. Sibiu.
- BS** - Balkan Studies. Institute for Balkan Studies in Thessaloniki. Salonic.
- BSNR** - Buletinul Societăţii Numismatice Române. Bucureşti.
- BTh** - Bibliotheca Thracologica. Institutul Român de Tracologie. Bucureşti.
- BudRég** - Budapest Régiségei. Budapesti Történeti Múzeum. Budapesta.

CAC	- Central Asia and Caucasus. Institute for Central Asian and Caucasian Studies. Luleå (Sweden). Institute of Strategic Studies of the Caucasus. Baku (Azerbaijan).
Carpații	- Carpații: Vânătoare, pescuit, chinologie. Cluj.
Castrum	- Castrum. A Castrum Bene Egyesület Hírlevele. Budapesta.
CCA	- Cronica cercetărilor arheologice. București.
Cercetări arheologice	- Cercetări arheologice. Muzeul Național de Istorie a României. București.
Chronica	- Chronica: annual of the Institute of History. University of Szeged.
Cibinium	- Cibinium. Analele Muzeului Etnografic „ASTRA”. Complexul Muzeal „ASTRA”. Sibiu.
CN	- Cercetări Numismatice. Muzeul Național de Istorie a României. București.
CNA	- Cronica Numismatică și Arheologică. Foaie de informații a Societății Numismatice Române. București.
CP	- Classical Philology. A Journal Dedicated to Research in Classical Antiquity. Chicago.
Crisia	- Crisia. Culegere de materiale și studii. Muzeul Țării Crișurilor. Oradea.
Dacia	- Dacia. Recherches et découvertes archéologiques en Roumanie. Nouvelle série: Revue d'archéologie et d'histoire ancienne. București.
Denarius	- Denarius. Slovenské národné múzeum - historické múzeum. Bratislava.
Der Unterwald	- Der Unterwald. Sebeș.
DolgCluj	- Dolgozatok az Erdély Nemzeti Múzeum Érem - és Régiségtárából. Kolosvár (Cluj).
EDR	- Ephemera dacoromana. Annuario dell'Accademia di Romania. Roma.
EHQ	- European History Quarterly. Sage Publications. New York.
EO	- Etnograficheskoye obozreniye. Institut etnologii i antropologii RAN. Moscova.
Erdély Múzeum	- Erdély Múzeum. Erdélyi Múzeum-Egyesület. Cluj-Napoca.
Études balkaniques	- Études balkaniques. Cahiers Pierre Belon. Association Pierre Belon. Paris.
European Archaeology	- European Archaeology/online. București.
FBW	- Fundberichte aus Baden-Württemberg. Stuttgart.
FI	- File de Istorie. Muzeul de Istorie Bistrița (continuată de <i>Revista Bistriței</i>).
FolArch	- Folia Archaeologica. Magyar Történeti Múzeum. Budapesta.
FUrb	- Forma Urbis. Roma.
Gasyrlar avazy	- Gasyrlar avazy. Ekho vekov. Kazan.
Germania	- Germania, Römisch-Deutscher Kommission des Deutschen Archäologischen Instituts. Frankfurt am Main.
GM	- Golos minuvshogo. Federal'noye gosudarstvennoye byudzhethnoye obrazovatel'noye uchrezhdeniye vysshego obrazovaniya Kubanskiy gosudarstvennyy universitet. Krasnodar.
Godišnjak	- Godišnjak. Jahrbuch Knjiga. Sarajevo-Heidelberg.

Lista abrevierilor

HEI	- History of European Ideas. International Society for the Study of European Ideas. Londra.
Hierasus	- Hierasus. Muzeul Județean Botoșani.
Hiperborea Journal	- Hiperborea Journal. Societatea de Istorie Balcanică. București.
HOMÉ	- A Herman Ottó Múzeum Évkönyve. Miskolc.
HSCP	- Harvard Studies in Classical Philology. Harvard University. Cambridge (SUA).
IIER	- Issues in Educational Research. Western Australian Institute for Educational Research Inc. New South Wales, Australia.
IJESE	- International Journal of Environmental & Science Education. Kazan.
IJL	- International Journal of Linguistics. Makrothink Institute. Las Vegas.
IPH	- Inventaria Praehistorica Hungarie. Budapesta.
Istoricheskie	- Istoricheskie, filosofskie, politicheskie i yuridicheskie nauki, kulturologiya i iskustvovedenie. Voprosy teorii i praktiki. Tambov.
Izvestiya ASU	- Izvestiya. Altayskiy gosudarstvennyy universitet. Barnaul.
Jászkunság	- Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Tudományos Egyesület. Szolnok.
JHE	- Journal of Human Evolution. Elsevier.
JRGZM	- Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums zu Mainz.
Közlemények	- Közlemények az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem - és Régiségtárából. Cluj.
KST	- Kazı Sonuçları Toplantısı. Ankara.
Kubaba	- Kubaba. Faculdade de Ciências Sociais e Humanas, Universidade Nova de Lisboa.
Lumea nouă	- Lumea nouă. București.
Lupta	- Lupta. Iași.
Mannus	- Mannus. Gesellschaft für Deutsche Vorgeschichte. Leipzig.
Maqarnas	- Muqarnas Online. An Annual on the Visual Cultures of the Islamic World. Cambridge.
Marisia	- Marisia. Muzeul Județean Târgu Mureș.
MCA	- Materiale și cercetări arheologice. București.
ME	- Memoria Ethnologica. Centrul Județean pentru Conservarea și Promovarea Culturii Tradiționale Maramureș. Baia Mare.
MEFRA	- Mélanges de l'École française de Rome - Antiquité. Roma.
MEJSR	- Middle-East Journal of Scientific Research. International Digital Organization for Scientific Information. Deira, Dubai.
MFME	- A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. Studia Archaeologica. Szeged.
Mir nauki	- Mir nauki, kulturni, obrazovania. Gorno-Altaysk.
MN	- Muzeul Național. Muzeul Național de Istorie a României. București
Mots	- Mots. Les langages du politique. ENS Editions. Paris.
Muzeológia	- Muzeológia a kultúrne dedičstvo. Univerzita Komenského v Bratislave.
Múzeum	- Slovenské národné múzeum. Bratislava.

Natura	- Natura. Revistă pentru răspândirea științei. București.
NK	- Národní knihovna: knihovnická revue. Národní knihovna České republiky. Praga.
Numizmatika	- Numizmatika. Slovenská numizmatická spoločnosť. Bratislava.
PA	- Patrimonium Apulense. Direcția Județeană pentru Cultură Alba. Alba Iulia.
PBF	- Prähistorische Bronzefunde. München.
PolSci	- Romanian Journal of Political Science. Societatea Academică din România. București.
Pontica	- Pontica. Muzeul de Istorie Națională și Arheologie. Constanța.
PQCS	- Philippine Quarterly of Culture and Society. University of San Carlos. Cebu.
PZ	- Prähistorische Zeitschrift. Deutsche Gesellschaft fuer Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte, Institut für Prähistorische Archäologie. Berlin.
Rațiunea	- Rațiunea. Revistă bilunară de liberă cugetare. București.
RB	- Revista Bistriței. Complexul Muzeal Bistrița-Năsăud. Bistrița (continuă File de Istorie).
RES	- Review of European Studies. Canadian Center of Science and Education. Toronto.
RevHisto	- Revista de Historiografia. Instituto de Historiografía Julio Caro Baroja. Universidad Carlos III de Madrid.
RHA	- Revue historique des armées. Ministère de la Défense. Paris.
RHSEE/RESEE	- Revue historique du sud-est européen. Academia Română. București, Paris (din 1963 Revue des études sud-est européennes).
RI	- Revista de Istorie (din 1990 Revista istorică). Academia Română. București.
RIR	- Revista istorică română. Institutul de Istorie Națională din București.
RMM-MIA	- Revista muzeelor și monumentelor. Monumente Istorice și de Artă. București.
Romantisme	- Romantisme. Revue du dix-neuvième siècle. Editeur Armand Colin. Paris.
România liberă	- România liberă. București.
Rossiyskaya istoriya	- Rossiyskaya istoriya. Akademicheskii nauchno-izdatel'skiy, proizvodstvenno-poligraficheskiy i knigorasprostranitel'skiy tsentr Nauka. Moscova.
RRH	- Revue Roumaine d'Histoire. Academia Română. București.
RRSE	- Revista română de studii eurasiatice. Centrul de Studii Eurasiatice, Universitatea „Ovidius” Constanța.
SA	- Sociological Analysis. Oxford University Press. Oxford.
SAA	- Studia Antiqua et Archaeologica. Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași.
SAI	- Studii și articole de istorie. Societatea de Științe Istorice și Filologice a RPR. București.
SArcheologiczne	- Sprawozdania Archeologiczne. Instytut Archeologii i Etnologii PAN. Cracovia.

Lista abrevierilor

Sargetia	- Sargetia. Acta Musei Devensis. Muzeul Civilizației Dacice și Romane Deva.
SC	- Studii și comunicări. Asociația Folcloriștilor și Etnografilor din județul Sibiu (din 1992 devine Studii și Comunicări de Etnologie).
SCB	- Studii și cercetări de bibliologie. Academia RPR. București.
SCIV(A)	- Studii și cercetări de istoria veche. București (din 1974, Studii și cercetări de istorie veche și arheologie).
SCN	- Studii și Cercetări de Numismatică. Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” București.
SJ	- Saalburg Jahrbuch. Bericht des Saalburg Museum. Mainz am Rhein.
SJAHSS	- Scholars Journal of Arts, Humanities and Social Sciences. Scholars Academic and Scientific Publishers (SAS).
SlovArch	- Slovenská Archeológia. Nitra.
SlovNum	- Slovenská numizmatika. Národný numizmatický komitet Slovenskej republiky a Archeologický ústav SAV. Nitra.
SM	- Svobodnaya mysl. Obshchestvo s ogranichennoy otvetstvennost'yu Politizdat. Moscova.
SMIM	- Studii și materiale de istorie modernă. Institutul de Istorie „Nicolae Iorga” al Academiei Române. București.
SMIMed	- Studii și materiale de istorie medie. Institutul de Istorie „Nicolae Iorga” al Academiei Române. București.
Socialismul	- Socialismul. București.
SP	- Studii de Preistorie. Asociația Română de Arheologie. București.
SS	- The Social Sciences. Western Social Association. Dubai.
Stâna	- Stâna. Revistă profesională și de cultură. Organ al oierilor din întreaga țară. Poiana Sibiului.
Steaua	- Steaua: literară, artistică și culturală. Uniunea Scriitorilor din România. Cluj-Napoca.
StudiaTC	- Studia Theologia Catholica. Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca.
StudiaUBBH	- Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Series Historia. Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca.
Studii	- Studii. Revistă de istorie. (din 1974 Revista de istorie și din 1990 Revista istorică). Academia Română. București.
Suceava	- Anuarul Muzeului Județean Suceava.
SUCH	- Studia Universitatis Cibiniensis, Serie Historica. Universitatea „Lucian Blaga” Sibiu.
Syria	- Syria. Archéologie, art et histoire. Revue d'art oriental et d'archéologie. Institut français du Proche-Orient.
Századok	- Századok. A Magyar Történelmi Társulat folyóirata. Budapest.
TAD	- Türk Arkeoloji Dergisi. Ankara.
Telegraphul	- Telegraphul. București.
Terra Sebus	- Terra Sebus. Acta Musei Sabesiensis. Muzeul Municipal „Ioan Raica” Sebeș.
Thraco-Dacica	- Thraco-Dacica. Institutul Român de Tracologie. București.
Transilvania	- Transilvania. Centrul Cultural Interetnic Transilvania. Sibiu.

Tyragetia	- Tyragetia. Muzeul Național de Arheologie și Istorie a Moldovei. Chișinău.
UPA	- Universitätsforschungen zur Prähistorischen Archäologie. Berlin.
Vestnik Moskovskaya	- Vestnik Moskovskaya gosudarstvennaya khudozhestvenno-promyshlennaya akademiya imeni S. G. Stroganova. Moscova.
Vestnik Omskogo	- Vestnik Omskogo universiteta. Seriya Istoricheskiye nauki. Omskij Gosudarstvennyj Universitet. Omsk.
Vestnik Tatarskogo	- Vestnik Tatarskogo gosudarstvennogo gumanitarno-pedagogicheskogo universiteta. Filologija i kul'tura. Kazan.
VI	- Voprosy istorii. Institut russkoy istorii Rossiyskoy akademii nauk. Moscova.
VF	- Voprosy filosofii. Izdatel'stvo «Nauka». Moscova.
VTT	- Veszprémi Történelmi Társaság és Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság kiadványa. Veszprém.
WASJ	- World Applied Sciences Journal. International Digital Organization for Scientific Information. Deira, Dubai.
Xenopoliana	- Xenopoliana. Buletin al Fundației Academice „A. D. Xenopol” Iași.
Ziridava	- Ziridava. Muzeul Județean Arad.